

09.00.00 Фалсафа фанлари

**ANTI-K DAVR ANTROPOLOGIYASI: INSONNING MIKROKOSMOS
SIFATIDA PAYDO BO'lishi**

Begaliyev Jo'rabek Toshbekovich

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Samarqand filiali o'qituvchisi

jurabek.begaliyev81@mail.ru

Annotatsiya: maqolada Antik falsafa va madaniyatda mikrokosmos sifatida inson tushunchasining kelib chiqishi va rivojlanishi tadqiq qilingan. Muallif qadimgi Yunonistonda fizik spekulatsiyalardan antropotsentrizmga o'tilish jarayonini kuzatib, bu dunyoqarashni shakllantirishda ratsionallik va polislarining roliga e'tibor qaratgan. Shuningdek, antropologik g'oyalarga falsafada qanday asos solganligi va keyingi davr G'arb tafakkuri va ratsionalizm uchun asos yaratganligi ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: antik falsafa, falsafiy antropologiya, inson, antropocentrizm, ratsionalizm, madaniyat, fuqarolik.

**АНТРОПОЛОГИЯ АНТИЧНОСТИ: ВОЗНИКНОВЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА
КАК МИКРОКОСМА**

Бегалиев Журабек Тошбекович

**преподаватель Самаркандского филиала Ташкентского международного
университета Кимё**

jurabek.begaliyev81@mail.ru

Аннотация: данная статья исследует истоки и развитие понятия человека как микрокосма в античной философии и культуре. Автор прослеживает переход от физических спекуляций к антропоцентризму в Древней Греции, выделяя роль рациональности и полисной организации в формировании этого мировоззрения. Статья показывает, как идея микрокосма стала основополагающей в античной философии и заложила основу для западной мысли и рационализма.

Ключевые слова: античная философия, философская антропология, человек, антропоцентризм, рационализм, культура, гражданственность.

**ANTHROPOLOGY OF ANTIQUITY: THE EMERGENCE OF MAN AS A
MICROCOSM**

Begaliyev Jurabek Toshbekovich

**Lecturer at the Samarkand branch of Tashkent International Kimyo
University**

jurabek.begaliyev81@mail.ru

Annotation: article explores the origins and development of the concept of man as a microcosm in ancient philosophy and culture. The author traces the transition from physical speculation to anthropocentrism in Ancient Greece, highlighting the role of rationality and polis organization in the formation of this worldview. The article shows how the idea of the microcosm became fundamental in ancient philosophy and laid the foundation for Western thought and rationalism.

Keywords: ancient philosophy, philosophical anthropology, man, anthropocentrism, rationalism, culture, citizenship.

Kirish

Antik falsafa va madaniyat insonni mikrokosmos sifatida tushunish bilan ajralib turardi. Qadimgi falsafa falsafiy tafakkur tarixida birinchi marta inson va uning mavjudligini o'rganishga antropologik burilish yasadi. Biroq, Qadimgi Yunon faylasuflari dastlab tabiatni o'rganishga qiziqishgan, shuning uchun birinchi yunon falsafiy maktabi "fiziklar" (yoki "naturfaylasuflar") deb nomlangan, ularning g'oyalari Qadimgi Yunonistondagi Milet maktabining qarashlarida ifodalangan (Fales, Anaksimandr, Anaksimen). Biroq, asta-sekin, miloddan avvalgi V asrdan boshlab, antik madaniyatda ma'lum ijtimoiy-siyosiy sharoitlar rivojlanib, antik tafakkur inson muammosini hal qilish zarurati bilan to'qnashdi.

Materiallar va metodlar

Birinchidan, bunga qadimgi yunon tafakkurining ratsional tabiati yordam berdi. Falsafa tarixchisi A.N. Chanishevning fikricha, agar mifologiya falsafaning onasi bo'lsa, aql uning otasi bo'ldi [1, 108 bet]. Aynan qadimgi yunonlar inson va uning tabiatini tushunishga harakat qilganlar, unda insonning mohiyatini belgilaydigan ma'lum bir boshlang'ich asosni topishga urindilar. Qadimgi yunon madaniyatidagi bu asos aql edi. Antik yunon madaniyati nafaqat tabiiy, balki insoniy o'lchovga ega bo'lgan dunyoga — madaniyatda inson tomonidan yaratilgan asosiy vosita — uning aqli tufayli inson tomonidan yaratilgan va tushunarli bo'lgan Kosmos sifatida dunyoga katta qiziqish uyg'otdi [2, 43 bet].

Inson ongi, xuddi insonning o'zi kabi, bu dunyoga uyg'un tarzda qurilgan, qadimgi yunonlar unga tabiat sirlarini va haqiqatni kashf etishga imkon beradi deb ishonishgan. Aql inson tabiatidagi eng qimmatli narsa bo'lib, uning mohiyatini va kosmosga integratsiyalashuvini belgilaydi. Inson bu aql tufayli butun olamning, ya'ni bilimda unga ochiq bo'lgan butun dunyoning oqilona tuzilishini aks ettiradigan mikrokosmos. Ratsional bilimlarni tashkil qilish strukturalari ratsional koinotni tashkil qilish strukturalari bilan bir xil bo'lganligi sababli, inson o'z-o'zini bilish orqali dunyo tuzilishini tushunishga yaqinlashadi.

Antik falsafa inson tabiatiga qiziqishni boshlab, butun G'arbiy Yevropa falsafasi va madaniyati uchun o'zining oqilona bilimiga yo'l ochdi. Antik

madaniyat G'arbiy Yevropa falsafiy fikrining umumiy tafakkur tarzi sifatida ratsionalizmning paydo bo'lish manbaiga aylandi. Ushbu tafakkur tarzi keyingi faylasuflar, ayniqsa XIX asrning ikkinchi yarmidagi faylasuflar (A. Shopengauer, A. Bergson) tomonidan bir necha bor qayta ko'rib chiqilgan va shubha ostiga olingan. Ratsionalizm zamonaviy madaniyatning mavjudligi va rivojlanishi, shuningdek, inson haqidagi ratsionalizatorlik g'oyalarining oldingi falsafiy rivojlanishi natijalarini hisobga olmaydigan zamonaviy falsafaning asosiga aylandi.

Ikkinchidan, qadimgi yunon madaniyatida jamoat hayotining polis tarzida tashkil etilishi (polislar Qadimgi Yunonistonda demokratik tuzilishga ega shahar-davlatlar edi) tufayli odamlarda fuqarolik, ijtimoiy birdamlik va mas'uliyat hissi paydo bo'lgan. Bir yoki bir nechta aholi punktlarini birlashtirish tamoyili asosida yaratilgan polis strukturasi shahar-davlatlarning to'liq siyosiy mustaqilligini shakllantirishda katta rol o'ynadi. Adolat shiori ostida aholining aksariyati va zodagonlar o'rtasidagi kurash demokratik tartiblarning o'rnatilishiga ta'sir ko'rsatdi, bu ayniqsa miloddan avvalgi V asrda Afinada yaqqol namoyon bo'ldi [3, 51 bet].

Afinaliklarning yuqori siyosiy faolligi, saylangan lavozimlar instituti qadimgi fuqaroda vatandoshlar orasida yuqori mas'uliyat hissini shakllantirgan. Yunonlar, shaxs siyosiy faoliyatda o'zini to'liq anglashi va ochib berishiga amin edilar. Har bir inson jamiyatda faol rol o'ynaydi, lekin inson o'zi yashayotgan polis oldida javobgardir. U butun jamiyatga bo'ysunishi kerak, shuning uchun yunonlar uchun umumiy manfaatni insonning shaxsiy manfaatlaridan ustun qo'yish g'oyasi muhim edi. Yunon tushunchasiga ko'ra, bu davlat va jamiyat oldidagi burchni ko'r-ko'rona bajarish emas, balki uning ratsional faoliyati va shaxsiy javobgarligi edi. Barcha yunon davlatlari, barcha fuqarolar kabi, o'zlarini yagona madaniyatga mansubligini his qildilar va o'zlarini yagona bir butun - fuqarolik makrokosmosning bir qismi deb bildilar.

Uchinchidan, jamoaviylik hissi paradoksal ravishda raqobat tuyg'usini keltirib chiqardi. Yunon madaniyati agonistik (raqobatlashuv) xarakterga ega edi. Yunonlarning tabiiy impulsivligi va emotsionalligi Olimpiya o'yinlarida ham, huquqiy bahslarda ham raqobatga yo'naltirildi. Miloddan avvalgi V asrda Afina Qadimgi Yunonistonning ijtimoiy-siyosiy hayotining markaziga aylandi. Sud tizimi, shuningdek, unda talab qilinadigan notiqlik san'ati rivojlandi.

Yunonlar hayotida teatrlashtirilgan dramatik spektakllar, grammatika, musiqa va gimnastikani o'rganishga asoslangan ta'lim tizimi katta rol o'ynadi. Yunon uchun ta'limning asosiy vazifasi barkamol shaxsni tarbiyalashdir, bu ideal kalokagatiya [1, 13 bet] – insonda jismoniy va axloqiy fazilatlarining uyg'un kombinatsiyasida aks etgan. Yunonlar insonni ichki va tashqi uyg'unlik deb

hisoblashgan: insonda, kosmosda bo'lgani kabi, hamma narsa chiroyli va uyg'un bo'lishi kerak.

Tabiat va kosmosni o'rganishdan insonni o'rganishga antropologik burilish yasagan birinchi faylasuflar sofistlar maktabi edi. Bu maktabning eng ko'zga ko'ringan namoyandasi Protagor (miloddan avvalgi 480–410 yillar) bo'lgan. Sofistika maktabining xususiyatlaridan biri uning insonning amaliy hayotiga qiziqishi edi. Sofistlarning fikricha, voqelik nodoimiy (muvaqqat) va o'zgaruvchandir. Inson mavjud kosmosning organik qismi va voqelikni tashkil qilish tartibi bo'lganligi sababli u ham muvaqqat va o'zgaruvchan. Bundan tashqari, har bir inson atrofdagi dunyoni subyektiv ravishda baholaydi, shuning uchun yagona haqiqat bo'lishi mumkin emas.

Bunday munosabat relativizm deb atalib, bu insonning nisbiylikni tan olishdan iborat. Sofistlar uchun relativizm inson tabiatining nisbiyligida, shuningdek, uning dunyo haqidagi hukmlarida ifodalangan. Sofistlarning relativizmi agnostitsizm, ya'ni dunyoni bilib bo'lmaslik haqidagi ta'limot bilan qo'llab-quvvatlandi. Shu sababli inson bilish jarayonining asosiy mezoni deb qabul qilindi. Bu tamoyil Protagor tomonidan o'zining mashhur "Inson hamma narsaning o'lchovidir" g'oyasida ifodalangan [5, 34 bet]. Protagorga ko'ra, inson atrofdagi dunyoni ichki holatiga qarab idrok etadi, bu materiyaning o'zi kabi harakatchan va o'zgaruvchandir.

Muhokama va natijalar

Bu xulosa uning gnoseologiyasi natijasidir (gnoseologiya - bilish haqidagi falsafiy ta'limot). Protagorning fikricha, bilishning asosi hissiy bilimdir. Ushbu turdagi bilish narsalarning o'zgaruvchanligini qayd etadi, shuning uchun shaxs tomonidan idrok etilgan voqelikning nisbiyligi paydo bo'ladi. Agar hissiy idrok haqiqat ekanligini ta'kidlasak, u holda har bir inson o'z haqiqatiga ega bo'lgan voqelikni o'ziga xos idrok etishni shakllantiradi. Shunga ko'ra, qancha individual in'ikos (ya'ni, qancha odam) bo'lsa, shuncha haqiqat mavjuddir.

Protagorga ko'ra, har bir narsa nafaqat mavjudlikka ega, balki boshqa narsalarga nisbatan ma'lum bir vaqtda joylashgan bo'ladi. Protagorning fikricha, bir narsa haqida uning o'zi aslida nima ekanligini aytish mumkin emas va faqat oxirgi chora sifatida uning boshqa narsalarga nisbatan o'zgaruvchan munosabatlarida nima ekanligi namoyon bo'lishi mumkin. Protagor hissiy idrok bilishning yagona manbai ekanligiga ishongan. Insonning ruhiy hayoti uchun voqelikni idrok etishning har bir lahzasi muhim bo'lib, u insonda uning idrokiga mos keladigan tasavvurni shakllantiradi. Binobarin, har bir inson dunyoni o'ziga xos individual idrok qiladi. Biroq, inson Protagorning tushunishicha materiyani shunchaki idrok etmaydi yoki tafakkur qilmaydi va uning o'zgaruvchanligini dunyo haqidagi o'zgaruvchan tasavvurlarida ifodalaydi ifodalaydi. U o'z faoliyati

jarayonida moddiy dunyoni faol ravishda o'zgartiradi. Faoliyat davomida, ya'ni moddiy olamni o'zlashtirib, o'zgartirib, insonning o'zi yangi narsalarni, moddiy olamni yaratadi va shu bilan uning o'lchoviga aylanadi.

Protagorning asosiy xizmati shundaki, u birinchi bo'lib insonni o'z ichki dunyosiga ega, moslashuvchan va harakatchan individual subyekt sifatida tushunishni taqdim etdi. Protagor insonni moddiy dunyoning o'lchovi deb e'lon qilib, uning o'ziga xos individual mavjudligini shunchalik ulug'ladiki, u dunyodagi har bir insonning haqiqiy mavjudligining yagona asosi sifatida tushunila boshlandi.

Protagorning inson haqidagi falsafiy-antropologik qarashlarining zaif tomonlari sifatida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Protagor barcha odamlarning idrokini ular o'rtasida farq ajratmasdan tushunadi. Ma'lumki, bolaning idroki kattalarning idrokidan farq qiladi. Protagor individual idrokni insonning o'ziga xos xususiyatlari (yosh, ijtimoiy va boshqalar) bilan bog'lamaydi.

2. Protagorga ko'ra, hamma narsaning o'lchovi faqat individual subyekt bo'lishi mumkin. Biroq, nemis faylasufi L. Feyerbaxning fikriga ko'ra, butun insoniyat hamma narsaning o'lchovi sifatida qaralishi mumkin [6, 204 bet]. Shu munosabat bilan Protagor borliqning barcha boshqa tomonlarini (ijtimoiy, madaniy) faqat individual inson mavjudligi darajasiga tushiradi, go'yo makrokosmosni mikrokosmosgacha toraytiradi.

3. Protagor insonning o'zini voqelikni idrok etuvchi va o'zgartiruvchi shaxs sifatida yuksaltirdi, lekin uni idrok etish obyektlari, masalan, tabiat yoki madaniyat bilan dialektik o'zaro ta'sirda hisoblamadi. U insonni shu darajada mutlaqlashtirdiki, u chegaradan chiqib ketdi, moslashuvchanlikni yo'qotdi, falsafiy mulohazani (ya'ni dialektik birlik sifatida) sofistlik mulohaza bilan almashtirdi.

Suqrot Protagorning insonni voqelikni o'zgaruvchan hissiy idrok etish subyektini sifatidagi g'oyasini inson mavjudligining qandaydir universal, barqaror asoslarini izlashga qarshi qo'ydi. Suqrotga ko'ra, bunday barqaror asoslar axloqiy tushunchalar bo'lishi mumkin edi. Suqrot axloqiy tushunchalarning mohiyatini izlash va topishning maxsus metodini ishlab chiqdi, va mayevtika usuli (dialog shaklida falsafiy suhbat) deb atadi. Mayevtika metodi suhbatning boshlang'ich nuqtasi sifatida qarama-qarshilikdan boshlab, erkin suhbat, erkin fikrlash va xarakteriga ega edi [7, 83 bet].

Suqrot uchun axloqiy izlanish, insonning ichki dunyosiga murojaat qilish juda muhim edi, unda insonniylikning asosi insonda yotadi, uni boshqa odamlar bilan birlashtiradi. Suqrot ko'ra inson xulq-atvorining asosiy tamoyillaridan biri adolatdir. Inson shunday yashashi kerakki, toki u nohaq ishlarni qilmasin. Suqrot fazilatni bilim deb hisoblagan. Binobarin, insonning fazilatli (axloqli) shaxs bo'lishi uchun, avvalo, nima yaxshi, nima yomon ekanini bilish zarur. Fazilatli

inson xatti-harakatlar va nima uchun qilayotganini, hayotning maqsadi va mazmuni nima ekanligini tushunish uchun har doim bu tushunchalarni ajratib turadi. Shuning uchun «O'zingni bil!» tamoyili Suqrot uchun juda muhimdir. Insonning o'z dunyosiga murojaat qilishi unga bu dunyoda o'z mohiyatini bilish va shu jumladan inson yashaydigan borliqning yakuniy asoslarini bilish imkoniyatini beradi. Borliqning o'zi cheksizdir. O'z-o'zini bilish yo'lida harakat qilib, inson o'zi uchun ma'lum bir chegarani – shaxsiy borliq chegarasini va dunyoni shaxsiy bilish chegaralarini belgilaydi. Shuning uchun Suqrot haqiqatning kashf etilishini ijodkorlik bilan solishtiradi, haqiqat Suqrot uchun ilohiy in'om sifatida namoyon bo'ladi va ba'zi bir kishilargagina oshkor bo'ladi.

Agar Suqrot uchun dialektika axloqiy tushunchalarni oydinlashtirish, insoniylikning insonga murojaat qilish usuli bo'lsa, Platon (miloddan avvalgi 428/427 yoki 424/423–348/347) Suqrotning dunyoqarashini o'zining dunyo tuzilishi konsepsiyasining mantiqiy va dialektik shartlari darajasiga olib chiqdi. Konsepsiya obyektiv idealizm (obyektiv idealizm - falsafiy ta'limot bo'lib, unda dunyoni bilish manbai inson ongidan mustaqil ravishda mavjud bo'lgan ma'lum bir ideal, ma'naviy tamoyil sifatida tan olinadi [8, 501-513 bet]) xarakteriga ega edi.

Obyektiv idealizmga mos ravishda Platon g'oyalar haqidagi ta'limotni boshqa dunyoda mavjud bo'lgan, inson ongidan mustaqil bo'lgan umumiy ma'naviy tushunchalar sifatida ishlab chiqdi. Platonning fikriga ko'ra, eng yuqori g'oya bu Xudo yoki quyosh bilan tenglashtirilgan ezgo'lik yoki Birlik g'oyasidir. Xudo singari u yaratuvchi yoki Demiurg sifatida harakat qilib, dunyoni, insonning ruhini, so'ngra butun kosmosni, shaklsiz materiyani — yo'qlikni yaratadi. Inson o'lmas ruhga ega bo'lish orqali g'oyalar dunyosiga jalb qilingan.

Platon inson ruhini o'lmas va azaldan yulduzlararo makonda yashaydi, o'sha yerda g'oyalar olami haqida fikr yuritadi deb hisoblagan. Biroq, ba'zi bir ruhlar, ma'lum sharoitlarda yerga tushib, inson tanasiga ko'chib o'tishga majbur bo'ladilar, bu esa Platon tomonidan vaqtinchalik o'rnashish o'rni, ruh yashaydigan joy deb hisoblanadi. Platon fikricha, inson ruhining tanadan ozod bo'lishi, eng avvalo, falsafa bilan bog'liq bo'lib, u inson ruhini g'oyalar darajasiga ko'taradi va unga g'oyalar olamidagi asl holiga qaytish uchun yangi kuch beradi.

Platon fikricha, inson ruhining tanadan ozod bo'lishi, eng avvalo, falsafa bilan bog'liq bo'lib, u inson ruhini g'oyalar darajasiga ko'taradi va unga g'oyalar olamidagi asl holiga qaytish uchun yangi kuch beradi, aks holda turli xil hayvonlarning tanasiga o'tishga mahkum bo'lishini ta'kidlaydi. Agar biz o'lmas ruh haqidagi ushbu g'oyadan kelib chiqadigan bo'lsak, Platonning "Bilim - bu eslash" [9, 105 bet] tezisi aniq bo'ladi, ya'ni ruh o'zining yerdagi hayotidan oldin kuzatgan g'oyalar mazmunini esga oladi. Platon ijodkorlikni ruhning qayta

tugʻilishi va oʻlmasligi bilan taqqoslaydi. Axir, har qanday ijodkorlik tugʻilish, masalan, obrazlar yoki gʻoyalarning va ijodning muvaffaqiyatli natijalari odamga hatto yer yuzidagi dunyoda ham uning oʻlmasligini taʼminlashi mumkin.

Platonning shogirdi Aristotel (miloddan avvalgi 384-322) uning idealistik qarashlarini tanqid qilgan holda, bir qator falsafiy muammolarni ishlab chiqdi va avvalgilarini umumlashtirdi. Uning falsafasining ensiklopedik xususiyati bir qator tabiatshunoslik, axloqiy, ijtimoiy-siyosiy asarlarida, shuningdek, inson va uning ruhi haqidagi qarashlarida oʻz ifodasini topgan. Inson va uning ruhi masalasini Aristotel tabiat haqidagi materialistik gʻoyalariga muvofiq koʻrib chiqdi. Shunday qilib, Aristotel moddiy dunyoning obyektiv mavjudligini tan oldi, insonda mavjud boʻlgan hislar, gʻoyalar va tushunchalarni real narsalarning hosilalari deb hisobladi. Biroq, Aristotel nafaqat insonning tabiati, balki uning ruhi bilan ham qiziqdi. Aristotelning insonning mohiyati va tabiatini oʻrganishga bagʻishlangan asosiy fundamental asarlaridan biri bu "Ruh toʻgʻrisida" asaridir. Aristotelning soʻzlariga koʻra, inson ruhi (uning ruhiyati) tana bilan uzviy bogʻliqdir, shuning uchun uning mohiyatini somatik koʻrinishlarsiz oʻrganish mumkin emas. Aristotel "Ruh haqida" asarida ruh har qanday haqiqatni, ayniqsa tabiatni bilishga qodir deb yozadi [10, 371 bet], chunki ruh tirik mavjudotlarning boshlanishidir. Bu hamma narsaning harakatlantiruvchi maqsadi va formal sababidir. Biroq, Aristotel ruhni bilish juda qiyin deb hisoblagan. Ruh tanasiz hech narsani boshdan kechirmaydi va usiz harakat qilmaydi. Koʻrinib turibdiki, ruhning barcha holatlari tana bilan bogʻliq. Tana ruh kabi gʻazab, ehtiroslar va his-tuygʻularni boshdan kechiradi. Shunday qilib, ruhning holati materiyada, yaʼni tana substansiyasida oʻz asosiga ega.

Insonning ruhi har doim materiya bilan bogʻliq. Ruh barcha tirik mavjudotlarni tashkil qilish manbai va shaklidir. Aristotelning ruh va uning materiya bilan aloqasi haqidagi gʻoyasi entelxiya tushunchasi bilan bogʻliq (entelexiya - falsafiy tushuncha boʻlib, u imkoniyatdagi jarayonni amalga oshirishni anglatadi [11, 808-810 bet]). Aristotelning fikricha, ruh tananing enteleksiyasini ifodalaydi, yaʼni ruh tanaga tirik boʻlish imkoniyatini beradi, unga harakat bagʻishlaydi. Ruh barcha tirik mavjudotlarda mavjud boʻlgan va harakatlarda namoyon boʻladigan intilish bilan tavsiflanganligi sababli ruh bilish, his qilish, fikrlash, shuningdek, xohish va istaklar bilan tavsiflanadi. Insonning ruhi uning amallarida namoyon boʻladi.

Nafaqat odamlarda ruh mavjud. Oʻsimliklar koʻpayish (oʻsish) va oziqlanish qobiliyatiga ega boʻlgan oʻsimlik ruhiga ega. Oʻsimliklar hayvonlardan farqli oʻlaroq, his-tuygʻularga ega emas. Hayvon ruhi sezgilar bilan tavsiflanadi, yaʼni u hayvonga dunyoni his qilish orqali his bilish imkonini beradi. Insonning ham

sezgi organlari mavjud. Ammo, inson ruhining o'simlik yoki hayvon ruhidan farqi shundaki, unda fikrlash va tafakkur qobiliyati mavjud, ya'ni aql bor.

Aristotelning ruh haqidagi g'oyasi uning axloqini qurish uchun asosdir. Aristotelning fikricha, axloqiy fazilatlar insonning aqli va his-tuyg'ularining (affekt, ehtiros) uyg'unligi natijasidir. Shunday qilib, insonni uning mavjudligining ikki shaklda tushunish mumkin: aqli mavjudot va axloqiy mavjudot sifatida. Bundan tashqari, bu ikki tushuncha deyarli bir-biriga o'xshashdir, chunki axloqiy shaxs har doim aql bilan ish tutadi. U o'rtamiyonalik tamoyilga asoslanib, ezgu amallarni bajaradi. Fazilat ikki illatning o'rtasidir: masalan, saxiylik fazilatdir, chunki u baxillik va isrofgarchilikning o'rtasidir.

Ezgulik aql va tafakkurga asoslangan qalbning go'zallikka intilishidir. Aynan aqli ruh insonning mohiyati bo'lib, uning tana ko'rinishlarida namoyon bo'ladi. Ruhni bilish, deb yozadi Aristotel, haqiqatni bilishga, ayniqsa tabiatni bilishga yordam beradi [12, 235 bet]. Haqiqatga intilayotgan aqli ruh fazilatli va makrokosmdagi mikrokosmos kabi dunyoda uyg'un ravishda mavjuddir. Ushbu g'oya keyinchalik ko'plab faylasuflarda, masalan, XX asrda Maks Shelerda uchraydi, u inson ruhini insonning mohiyati, mavjudligining asosiy namoyishi deb biladi [13, 137 bet]. Agar siz odamdan ruhni olib tashlasangiz, unda faqat uning xususiyatlari, ism qoladi, odam tana mashinasiga aylanadi.

Insonni aqli va fazilatli mavjudot sifatida anglagan Aristotel insonni ijtimoiy mavjudot sifatida o'rganishga murojaat qiladi. Inson individual hayotda ham, davlat ichida (o'z davlatining fuqarosi sifatida va o'z polishi a'zolariga nisbatan) ham fazilatli bo'lishi kerak. Davlat tuzumi adolatsiz faoliyat yurita olmagan kabi do'stlik ham fazilatsiz faoliyat mavjud bo'lmaydi.

Xulosa

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, antik falsafa va madaniyat insonni mikrokosmos sifatida tushunish uchun muhim asoslarni yaratdi. Bu quyidagilarda namoyon bo'ldai:

voqelikni idrok etishning asosiy quroli sifatida insonni va uning dunyodagi o'rnini aql orqali tushunishga intilgan qadimgi yunon tafakkurining ratsional tabiati;

fuqarolarda mas'uliyat va jamoat manfaatini shaxsiy manfaatlardan ustun qo'yish tuyg'ularini shakllantirgan polisni tashkil etish;

ta'lim, notiqlik va raqobatni shaxsning o'zini o'zi anglash vositasi sifatida rivojlanishi.

Shunday qilib, antik davr antropologiyasi insonni va uning dunyodagi o'rnini tushunishga ratsionalistik yondashuvni yanada rivojlantirish uchun asos yaratdi va bu butun keyingi G'arbiy Yevropa falsafiy an'analari uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Чанышев А.Н. История философии Древнего мира: Учебное пособие для вузов. М.: Академический проект, 2011. — 108 с.
2. Kahn C. H. Anaximander and the Origins of Greek Cosmology. — New York: Columbia University Press, 1960. — 43 p.
3. Асмус В. Ф. Античная философия. Учеб. пособие. Изд. 2-е, доп. М., «Высш. школа», 1976. 51 с.
4. Jaeger, Werner (1945). Paideia, The Ideals of Greek Culture. Translated by Gilbert Highet. New York: Oxford University Press. p. 13.
5. Bartlett, R., "Sophistry and Political Philosophy: Protagoras' Challenge to Socrates". Univ. of Chicago, 2016. – 34 p.
6. Weckwerth C. Ludwig Feuerbach. Zur Einführung. Hamburg 2002. — 204 p.
7. Jarratt, Susan C. Rereading the Sophists: Classical Rhetoric Refigured. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press, 1991., p 83.
8. Beiser, Frederick (2020). "Hegel and the history of idealism". British Journal for the History of Philosophy. Informa UK Limited. 28 (3): 501–513.
9. Платон. Диалоги. (Серия «Философское наследие». Т. 98). — М.: Мысль, 1986. — 105 с.
10. Аристотель. О душе // Сочинения. — М.: Мысль, 1976. — Т. 1. — С. 371.
11. Античная философия: Энциклопедический словарь. — М., 2008. — С. 808—810.
12. Аристотель. О душе // Сочинения. — М.: Мысль, 1976. — Т. 1. — С. 235.
13. Max Scheler, Selected Philosophical Essays, "Phenomenology and the Theory of Cognition," trans. David Lachterman (Evanston: Northwestern University Press, 1973), 137.
14. Тураев Б. О., Ризаев И. И. Особенности проявления искусственного интеллекта в бытии человека //Новые информационные технологии и системы (НИТиС-2022). – 2022. – С. 361-363.
15. Imomalievich R. I. Synergetics: The Path from General Systems Theory to Self-Organization //Global Scientific Review. – 2023. – Т. 22. – С. 317-324.
16. Qahramonovich H. N. Worthy descendants of the Samarkandians: enlighteners Jadids //World Bulletin of Social Sciences. – 2022. – Т. 13. – С. 37-40.
17. Usmonov F. Ethical differences between science and pseudoscience //European Journal of Interdisciplinary Research and Development. – 2023. – Т. 18. – С. 84-88.
18. Сафаров А. И., Ризаев И. И. Роль исторического сознания и исторической памяти в системе национального сознания //Культурное наследие и

народное искусство: сохранение и актуализация в целях устойчивого развития общества. – 2022. – С. 297-303.

19. Yuldashevna Y. D. Science and Its Significance in the Process of Forming Spiritual and Moral Values //JournalNX. – 2021. – Т. 7. – №. 04. – С. 248-253.